

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНИ ТА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ

ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

З огляду на складні реалії сьогодення практично в усіх країнах світу, зокрема і в Україні, політики, науковці, фахівці у сфері національної безпеки і оборони обговорюють можливі напрями підвищення міжнародної і національної безпеки у воєнній сфері. Пропонуються різні заходи політичної, військової, економічної та іншої спрямованості, реалізація яких дозволила б запобігти виникненню нових війн і воєнних конфліктів або їх припинення з найменшими втратами людських і матеріальних ресурсів. Кожна країна обирає свій шлях вирішення цього складного питання. Має зробити свій вибір і Україна, яка сьогодні є одним з провідних гравців на політичній арені сучасної Європи в умовах збройної агресії РФ проти України.

Аналіз війн сучасної епохи

Війна є незмінною супутницею історії людства. До 95% усіх відомих нам суспільств застосовували воєнні дії для вирішення зовнішніх чи внутрішніх конфліктів. За підрахунками вчених, за останні 56 віків відбулося близько 14 500 війн, в яких загинуло понад 3,5 млрд людей. Для досягнення у війнах найбільш бажаних результатів постійно вдосконалювалися засоби їх ведення, озброєння та військова техніка (ОВТ), тактика, стратегія тощо. Аналіз характеру збройної боротьби, особливо останніх десятиліть, свідчить про різке підвищення впливу ОВТ на хід і результати воєнних дій. Можна впевнено стверджувати, що ОВТ на сьогодні становлять основу бойової могутності збройних сил будь-якої держави і є вирішальним фактором успіху в потенційній війні чи зброй-ному конфлікті.

Озброєння мають відповідати найсучаснішим технологіям, враховуючи при цьому характер війн сьогодення, який істотно змінився порівняно навіть з недалеким минулим.

Якщо донедавна головною метою війни було знищення противника шляхом збройної боротьби та захоплення його території з метою використання у своїх цілях його промислових, сировинних і трудових ресурсів, то сучасна війна може вестися та досягати своїх цілей і без цього. Дедалі значущими стають економічні, політичні, інформаційні, ідеологічні, психологічні та інші методи її ведення, однак вони є ефективними лише в разі, якщо країна, яка веде таку війну, має достатній економічний і

воєнний потенціал. Можна стверджувати, що основна мета більшості війн сучасності — максимальне ослаблення у «безконтактний» спосіб економічного потенціалу держави-супротивника, в якій би точці земної кулі вона не знаходилася.

Характерними особливостями сучасних війн є також:

- застосування різних форм і способів бойових дій, у тому числі використання нетрадиційних та раніше невідомих, ведення збройної боротьби на суші, у повітрі та космосі, на морі з одночасним збільшенням ролі засобів повітряно-космічного нападу;
- поєднання воєнних дій за правилами воєнної науки з партизанськими та терори-стичними діями;
- широке використання кримінальних формувань;
- швидкоплинність воєнних дій;
- вибірковість об'єктів, що підлягають ураженню;
- підвищення ролі дистанційних боїв із застосуванням високоточних (керованих та некерованих) засобів ураження;
- нанесення точкових ударів по ключових об'єктах, критичних для економіки та інфраструктури;
- поєднання воєнного і потужного політико-дипломатичного, економічного, ін-формаційного, кібернетичного, психологічного, гуманітарного та іншого впливу на противника тощо.

Україна має враховувати всі ці особливості при розбудові національної безпеки і оборони. Незважаючи на те, що Україна проголосила курс на вступ до євроатлантичної системи колективної безпеки, поки що вона не є її членом, а тому у справі захисту своєї незалежності, суверенітету і територіальної цілісності має покладатися на власні сили оборони основою яких є її збройні си-ли (ЗС). Щоб відповісти на запитання: чи відповідають ЗС України (ЗСУ) вимогам сьогодення, який їх якісний рівень, у яких напрямках вони мають розвиватися, — доцільно розглянути тенденції розвитку ЗС, особливо систем та зразків ОБТ у провідних країнах світу.

Тенденції розвитку ОБТ у розвинених країнах світу.

З огляду на наведені вище особливості сучасних війн, провідні країни світу постійно вдосконалюють наявні та створюють нові системи і зразки ОВТ. При цьому загальні тенденції їхнього розвитку об'єктивно не залежать від кожної окремої країни. Проте кожна з них по-різному враховує ці загальні тенденції в міру своїх можливостей та геополітичних потреб. Тому є сенс проаналізувати тенденції розвитку засобів збройної боротьби на загальносвітовому рівні та на рівні провідних у воєнному плані країн світу. Такі тенденції добре відомі, а отже, доцільно звернути увагу лише на дві з них, які поки не дуже поширені, принаймні в Україні, але, на думку фахівців у військовій справі, є перспективними з точки зору розроблення, серійного виробництва та застосування зразків ОВТ на їх основі.

1) Інтелектуалізація засобів ведення збройної боротьби: створення і масове ви-користання роботизованих, автономних та дистанційно керованих систем та зразків ОВТ. Фахівці вважають, що застосування таких систем може охоплювати всі сфери: від підводного середовища до космічного простору. Діапазон використання роботів в одних лише сухопутних військах дуже широкий. Наземні роботизовані апарати вже застосовували у війнах та збройних конфліктах останніх років, зокрема для подолання мінних перешкод, пошуку та знешкодження мін, ведення бойових дій у складних та не-безпечних умовах. Наразі створюються новітні наземні бойові дистанційно керовані машини для дій у міських умовах, а також для виконання інших завдань.

Прикладом інтелектуалізації традиційних зразків ОВТ може бути легкознімна апаратура, що за необхідності дає змогу перетворювати штатні бойові машини і автомобілі на дистанційно керовані. Американська компанія Tracking Point розробляє так званий «розумний» приціл для снайперської гвинтівки, який автоматизує процес прицілювання і пострілу та в 5 разів підвищує точність першого пострілу порівняно з традиційним оптичним прицілом.

Іншим прикладом реалізації цієї тенденції є використання легких та відносно недорогих безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для оперативного отримання розвідувальної інформації і забезпечення зв'язку. Останнім часом істотно розширився діапазон застосування БПЛА середнього і важкого класу, які у складі безпілотних авіаційних або розвідувально-ударних комплексів успішно застосовуються для вирішення як традиційних (розвідка, РЕБ, ретрансляція зв'язку), так і нових бойових завдань. Надалі сфера застосування максимально роботизованих і автономних БПЛА в авіації буде розширюватися, витісняючи пілотовані літаки і вертольоти, а майбутнє шосте покоління літаків тактичної авіації

також матиме можливість виконання польоту в безпілотному режимі.

Авіація корабельного базування також поступово переходить на використання БПЛА різного призначення. У ВМС вже зараз застосовують роботизовані і дистанційно керовані надводні і підводні апарати для пошуку й знищення морських мін, підводних човнів, проведення пошукових підводних робіт тощо. Надалі такі бойові апарати розвиватимуться все інтенсивніше.

На сьогодні керування більшістю автономних безпілотних платформ, як і раніше, здійснюється дистанційно людиною (хоча рівень автоматизації зростає), а важливі елементи виконання бойового завдання, такі як виявлення цілі, ухвалення рішення на її ураження, потребують контролю оператора. Проте в майбутньому ситуація може змінитися, оскільки наука, постійно вдосконалюючи штучний інтелект, дасть можливість створювати безпілотні платформи, здатні самостійно ухвалювати рішення щодо їх бойового застосування.

Отже, розвиток цієї тенденції може привести до повного витіснення людини з процесу безпосереднього ведення бойових дій. Основний аргумент полягає в тому, що людина-оператор виявляється найслабшою ланкою в багатьох системах озброєнь, її необхідно надто довго і дорого вчити та важко захистити у бою. Проти машин мають боротися машини.

2) Розроблення та застосування ОВТ, заснованих на нетрадиційних (у тому числі нелетальних) принципах дії. На думку більшості воєнних аналітиків, у війнах наступного покоління широко застосовуватимуть засоби ураження цілей, дія яких ґрунтується на використанні спрямованих потоків різноманітних форм енергії. Елементи такої зброї наявні вже зараз, а загалом до такого виду озброєння належить електромагнітна, лазерна, пучкова, плазмова, акустична, радіологічна, біологічна, хіміко-технологічна та геофізична зброя. Її можна використовувати як для ураження, так і для тимчасового виведення з ладу різних об'єктів, зокрема космічних апаратів, бойових частин балістичних ракет тощо. Сформовані енергетичні потоки у вигляді лазерних променів здатні уражати органи зору особового складу, оптичні приціли, приймальні пристрої радіоелектронних засобів і головок самонаведення керованих боєприпасів. Електромагнітні імпульси виводять з ладу не лише радіоелектронні засоби, а й звичайні електричні прилади, що може призвести до відмови як системи управління, так і сучасних зразків ОВТ у цілому. Тому у зв'язку з дедалі більшою насиченістю сучасних ОВТ електронікою, мікрохвильова зброя поступово займає все більш широку

нішу в арсеналах армій провідних країн світу.

Окрему групу зброї становить так звана «нелетальна» зброя, спрямована на те, щоб зупинити або відволікти певні групи противника, мінімізуючи при цьому ймовірність людських та матеріальних втрат обох протиборчих сторін. Під такою зброєю розуміють засоби впливу на людей чи техніку на основі хімічних, біологічних та інших принципів. При цьому особовий склад противника на деякий час стає небоєздатним, що дозволяє контролювати обстановку, поведінку людей, управляти ситуацією так, щоб не доводити справу до використання летальних засобів. Можливість (а іноді й доцільність) застосування нелетальної зброї обґрунтовується не тільки політичними бонусами («гуманність»), а й значно меншими витратами, необхідними для її створення, виробництва і застосування, а також для відновлення інфраструктури на території противника після війни.

Окремо розглянемо тенденцію розвитку ЗС провідних країн світу та їх ОВТ, яка останнім часом набуває все більшого поширення, — створення космічних (повітряно-космічних) сил. На цю тенденцію в Україні пропонується звернути найбільшу увагу.

Першу практичну спробу в цьому напрямі здійснила Російська Федерація, коли в серпні 2015 р. президент РФ В. Путін підписав указ про створення Повітряно-космічних сил як нового виду ЗС. Згідно з прийнятою в РФ воєнною доктриною, космос вважається найважливішим компонентом її оборонної стратегії, а створення нового виду ЗС продиктовано зміщенням центру тяжіння збройної боротьби до повітряно-космічної сфери та необхідністю в об'єднанні під єдиним командуванням усіх сил та засобів, що забезпечують безпеку РФ у згаданій сфері.

Наступними стали США. У грудні 2018 р. президент США Д. Трамп підписав указ про створення Командування космічними силами ЗС США як «діючого об'єднаного бойового командування». Космічні сили мають забезпечувати виконання основних стратегічних завдань: космічної ситуаційної обізнаності; проведення супутникових операцій у зонах відповідальності; управління військово-космічними силами; проведення глобальних військових космічних операцій на театрах воєнних дій. Космічні сили мають: підтримувати швидкі або тривалі наступальні чи оборонні космічні операції, спільні операції (кампанії) на театрі війни, операції в космічному просторі; надавати космічну підтримку сухопутним, повітряним, морським та кібернетичним силам тощо.

У липні 2019 р. бажання приєднатися до цієї тенденції висловив президент Франції Е. Макрон, заявивши, що з метою захисту інтересів країни в космосі та розширення її космічних можливостей у вересні 2019 р. у складі Військово-повітряних сил буде створено Національне командування космічних військ. Передбачається, що нову структуру згодом реорганізують у Повітряно-космічні сили. Заплановано також вивід на орбіту угруповання розвідувальних супутників, супутників зв'язку та електромагнітної розвідки. Перебуваючи під надійним контролем нового командування, вони надаватимуть інформацію для моделювання рельєфу місцевості, складання цифрових карт місцевості для наведення ракет і безпілотних літальних апаратів, забезпечення планування та нанесення ракетно-авіаційних ударів.

Наведені приклади свідчать, що ефективне ведення бойових дій у сучасних умовах неможливе без залучення космічної компоненти держави. І провідні країни світу розуміють це. Тому, на наш погляд, розгортання орбітального угруповання і створення наземної інфраструктури майбутніх космічних сил України, які мають стати основою ракетно-космічного щита України, є обов'язковою передумовою ефективного використання наявних та перспективних зразків ракетного та інших видів озброєння, забезпечення надійної системи воєнного захисту держави від зазіхань будь-якого можливого супротивника та нанесення йому в разі агресії непоправних втрат.

Склад потенційного ракетно-космічного щита України, його завдання та оснащення певними зразками озброєння залежать від загроз національній безпеці у воєнній сфері, які є зараз або можуть виникнути у майбутньому.

Сучасні загрози національній безпеці України у воєнній сфері.

Загальні загрози. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сфері національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України та інших документах, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

Зокрема, у чинній Стратегії національної безпеки України зазначено: «Російська загроза, що має довгостроковий характер, інші докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення

національної безпеки України...».

Загрози, викликані збройним конфліктом на сході України. Загроза національній безпеці України у військовій сфері з боку РФ проявилася на сході України, де з 2014 р. триває збройний конфлікт. Бойові дії різної інтенсивності ведуться переважно із застосуванням сухопутних ОВТ 2-го і 3-го поколінь. Росія, яка, до речі, не визнає присутності на території України своїх військових, завдяки «гарячій фазі» конфлікту на Донбасі виконала низку завдань з окупації частини нашої території саме із застосуванням застарілого та модернізованого радянського озброєння і техніки. У ході бойових дій з обох сторін широко застосовувалося реактивно-артилерійське озброєння, танки, БМП, БТР, протитанкові ракетні засоби, різноманітна стрілецька зброя та велика кількість її номенклатура боєприпасів до них. Однак перебіг бойових дій на Донбасі показав низьку живучість, погану мобільність та невідповідність сучасним умовам цього ОВТ, що призвело до великих його втрат з обох сторін.

Водночас бойові дії продемонстрували незадовільний стан оснащення та підготовки ЗСУ. За короткий термін наша держава змогла відновити боєздатність ЗСУ і дати відсіч агресору, звільнивши велику частину захоплених ним територій на сході України.

Загрози, викликані посиленням воєнної могутності РФ.

Однією із загроз національній безпеці Воєнна доктрина України визначає «нарощування РФ поблизу державного кордону України угруповання військ з потужним ударно-наступальним потенціалом, створення нових, розширення і модернізація наявних баз, об'єктів військової інфраструктури». Аналіз перебігу подій у цьому напрямку свідчить про значне підвищення воєнного потенціалу ЗС РФ.

Зокрема, на сьогодні в європейській частині РФ, безпосередньо поблизу кордонів нашої держави, розгорнуто чотири російські армії. Вони мають понад 84 тис. особового складу, 1000 танків (Т-72, Т-80, Т-90), понад 2800 БМП, БТР та інших броньованих машин, 1100 артсистем, 270 протитанкових ракетних комплексів («Штурм-С», «Хризантема-С»), 450 комплексів ППО («Тунгуска», «Стрела-10», «Оса-АКМ», «Тор», «Бук») та інше озброєння. Передбачено їхнє переозброєння на нові ОВТ, зокрема самохідні артилерійські установки «Коаліція-СВ-КШ», танки «Армата», БТР Т-15 «Багуньник», БМП «Курганец-25» та ін.

Відбувається суттєве збільшення кількості артилерійських підрозділів у

складі бригад російських сухопутних військ та розгортаються нові артилерійські частини, які, зокрема, можуть використовувати ядерні боєприпаси. До 2020 р. планується передати до військ понад 600 нових реактивних систем залпового вогню. Триває переоснащення ЗС РФ більш сучасними засобами ураження, зв'язку, розвідки та радіоелектронної боротьби. Зокрема, у збройних формуваннях на окупованих територіях Донбасу та АР Крим розгорнуто підрозділи РЕБ. Здійснюється посилення їхніх можливостей з розвідки та наведення засобів ураження в умовах бойових дій з використанням БПЛА, інноваційних засобів РЕБ та розвідки.

В останні 6 років РФ значно просунулася у справі створення нових та модернізації наявних зразків ОВТ. У російських ЗС у понад 12 разів збільшено кількість носіїв високоточної зброї великої дальності наземного, морського та повітряного базування, у 30 разів — високоточних крилатих ракет. По периметру кордону РФ створено суцільне радіолокаційне поле системи попередження про ракетний напад на всіх стратегічних повітряно-космічних напрямках та за всіма типами траєкторій польоту балістичних ракет.

На початок 2019 р. загальна оснащеність ЗС РФ сучасними зразками ОВТ зросла з 16 до 61% (у СЯС вона становить 82%, у СВ — 48,3%, у ПКС — 74%, у ВМФ — 62,3%, у ПДВ — 63,7%.

Окремо слід зазначити, що визнаючи неможливість у найближчій та середньостроковій перспективі досягти паритету в кількісному вимірі з ОВТ зі США, РФ зробила ставку на ракетно-космічні технології. Це стосується насамперед: удосконалення системи контролю космічного простору як особливої стратегічної компоненти, що здійснює нагляд за космічними об'єктами, власними супутниками та супутниками інших країн; переоснащення ракетних військ стратегічного призначення новими міжконтинентальними ракетними комплексами; озброєння сухопутних військ ракетами середньої та меншої дальності, що були забороненими нещодавно розірваним Договором про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (Договір про РСМД).

За розрахунками фахівців, РФ необхідно ще кілька років для завершення згаданого масштабного переозброєння ЗС та підготовки відповідного особового складу. Після цього можна очікувати активізацію та посилення воєнно-політичного тиску на Україну. У зв'язку з цим, спираючись на аналіз перебігу збройного протистояння на Дон-басі, вище воєнно-політичне керівництво України має сформулювати та впровадити комплекс першочергових заходів для протидії згаданому тиску з боку РФ, який не

виключав би можливість розв'язання повномасштабної агресії проти України.

Загрози, викликані розірванням Договору про РСМД. Значною подією міжнародного масштабу, що може негативно вплинути на рівень і стан міжнародної безпеки та створити загрози національній безпеці України у військовій сфері, є припинення у 2019 р. дії Договору про РСМД. Цей Договір між США та СРСР було підписано в 1987 р., а чинності він набув з 1 червня 1988 р. За цим Договором США та СРСР (РФ) не повинні мати, виготовляти, проводити польотні випробування та приймати на озброєння балістичні та крилаті ракети середньої дальності наземного базування, з дальністю від 1000 до 5500 км, а також балістичні та крилаті ракети малої дальності наземного базування, з дальністю від 500 до 1000 км. До 1 червня 1991 р. підлягали ліквідації наявні балістичні та крилаті ракети цих класів. Зокрема в СРСР — ракети середньої дальності СС-20 («Піонер»), СС-4 та СС-5; ракети малої дальності СС-12 («Темп»), СС-23 («Ока») та крилаті ракети ССЦ-Х-4 (РК-55); у США — ракети середньої дальності «Першинг», ракети малої дальності «Першин-1А» та крилаті ракети БГМ-109Г («Томагавк»). У липні 1991 р. договір було виконано: в СРСР (РФ) було знищено 1846 згаданих ракетних комплексів, у США — 846.

Минув час, і у 2007 р. тодішній міністр оборони РФ С. Іванов назвав підписання Договору про РСМД помилкою. Він аргументував це тим, що основою ЗС РФ є сухопутні війська. Росія не є морською державою, її військова міць не порівняна з ВМС США за кількістю кораблів та їх озброєнням. На озброєнні ВМС США перебуває 86 кораблів, які можуть здійснювати запуски крилатих ракет, а в РФ їх на той час було 9–11 одиниць (кількість підводних човнів, які можуть запускати балістичні ракети у США та Росії тоді була однаковою — по 18). Тому, США не дуже були потрібні ракетні системи наземного базування, оскільки вони мали можливість здійснювати запуски крилатих ракет «Томагавк» з борту своїх крейсерів та есмінців (на дальність до 2400 км). Крім того, С. Іванов зазначав тоді, що США у 2002 р. в односторонньому порядку вийшли з Договору про протиракетну оборону, а Договір про РСМД не поширювався на інші країни світу, в арсеналах яких є балістичні ракети наземного базування середньої та малої дальності як у звичайному, так й в ядерному оснащенні: Китай, Індія, Пакистан, Північна Корея, Ізраїль.

Останніми роками каменем спотикання став російський ракетний комплекс «Іскандер-М», здатний нести ядерні заряди, який у 2016 р. Росія розмістила у Калінінградській обл. Це викликало стурбованість у країнах НАТО, незважаючи на заяви керівництва РФ, що зазначені ракетні

комплекси мають максимальну дальність не більш як 500 км і не порушує умови Договору про РСМД. Проте, за експертними оцінками західних фахівців, реальна дальність цих ракет становить понад 700 км. Цей крок з боку Росії було названо провокацією. Згодом Росія оснастила ОТРК «Іскандер-М» новими крилатими ракетами 9М729. За даними експертів США, це сухопутний варіант ракети ЗМ-14 корабельного ракетного комплексу «Калібр-НК» розробки КБ «Новатор». Цими ракетами 7 жовтня 2015 р. з акваторії Каспійського моря кораблі ВМФ Росії нанесли удари по базах терористів у Сирії (було здійснено запуск 26 крилатих ракет на дальність понад 1500 км). За версією західних експертів, крилата ракета 9М729 має радіус дії 500–5500 км, що явно порушувало вимоги Договору про РСМД.

У грудні 2018 р. міністри закордонних справ країн НАТО підтримали висновок США про те, що Росія порушує Договір про РСМД, та закликали її негайно повернутися до його повного виконання. Ця пропозиція ще раз пролунала на засіданні Ради «Росія — НАТО» 25 січня 2019 р., проте РФ продовжувала заперечувати своє порушення згаданого Договору. У зв'язку з цим 1 лютого 2019 р. США заявили, що згідно зі статтею XV Договору про РСМД вони призупиняють свої зобов'язання з його виконання. Це означало, що США можуть припинити дію Договору у 6-місячний термін від цієї дати в разі, якщо Росія не повернеться до його дотримання.

До речі, Генеральний секретар НАТО Йєнс Столтенберг на Мюнхенській конференції з безпеки 15 лютого 2019 р. зазначив, що саме з цієї трибуни на Мюнхенській конференції з безпеки у 2007 р. президент В. Путін уперше публічно висловив свій намір про вихід Росії з Договору про РСМД: «Договір, якого дотримується лише одна сторона, не захищає нас».

Не зважаючи на ці попередження та керуючись власними мотивами, 4 березня 2019 р. В. Путін підписав Указ про вихід РФ з Договору про РСМД, а 30 травня 2019 р. передав до Державної Думи РФ законопроект «Про призупинення участі Росії у Договорі про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності», який 18 червня був прийнятий.

26 червня 2019 р. міністри оборони НАТО знову наполегливо закликали Росію повернутися до дотримання згаданого Договору та надання можливості його перевірки, але ця ініціатива залишилася без відповіді.

Як вважають західні фахівці, Росія планує створити нові класи ракет середньої та малої дальності на базі гіперзвукової ракети «Циркон» та

ліквідованих згідно з Договором про РСМД мобільних ракетних комплексів РСД-10 «Піонер» . Оскільки вся технологічна і конструкторська документація на «Піонер» залишилася в Росії (у Московському інституті теплотехніки і на Воткинському заводі), для його відновлення не знадобиться багато часу, але здійснюватиметься воно вже на новому технологічному рівні з використанням нової елементної бази, сучасних ракетних двигунів та систем керування.

Водночас, на думку російських експертів, США також вже давно порушують умови Договору про РСМД, і таємно розробляють нові крилаті ракети, які підпадають під його дію.

2 серпня 2019 р. США офіційно вийшли з Договору про РСМД, а вже 18 серпня здійснили випробування на о. Сан-Ніколас (штат Каліфорнія), із запуску нової крилатої ракети, яка уразила ціль на відстані 500 км. На думку російського керівництва, сам пуск ракети не був би знаменною подією, якби не одна деталь — він стався через два тижні після припинення дії Договору про РСМД. У Росії вважають, що це підтверджує той факт, що розроблення цієї ракети здійснювалося ще під час дії цього Договору, оскільки за 16 днів неможливо створити нову ракету. Росіяни піддають також сумніву заявлену її дальність у 500 км. Вони вважають, що реальна дальність її польоту набагато більша, пояснюючи це тим, що США не стали б створювати нову ракету, якби не були зацікавлені у розміщенні її на своїх військових базах в Японії або у Південній Кореї з метою можливого їх використання у випадку війни проти об'єктів, розташованих у Східному Сибіру, на Далекому Сході Росії або на території Китаю. Тому у Росії вважають, що розроблення цієї ракети розпочалося, можливо, відразу після анексії Криму та початку війни на Донбасі та погіршення стосунків Заходу з Росією, тобто ще під час дії Договору про РСМД.

Крім того, той факт, що ще у 2014 р. Пентагон почав розміщувати на своїх військових базах у Європі пускові установки системи протиракетної оборони Мк-41, з яких без суттєвої доробки можна запускати ракети «Томагавк», здатні уражати цілі на європейській частині РФ, Росія вважає також порушенням Договору про РСМД з боку США.

Отже, можна констатувати, що неважливо з чиєї вини, Росії чи США, у світі розпочався новий етап гонки озброєнь. При цьому до цієї гонки активно долучаються інші учасники, такі як Китай, Індія, Пакистан, Ізраїль, Іран, Північна Корея та навіть ті країни, які таких ракет досі не мали.

Проведений аналіз причин та наслідків припинення дії Договору про

РСМД дозволяє зробити висновок, що ця подія є найбільшою загрозою для країн Азії та Європи, зокрема для України. І хоча керівництво Росії запевняє, що не має намірів наносити ракетні удари по Німеччині, Франції та іншим європейським країнам, але через 10–15 років воєнно-політична ситуація може бути зовсім іншою. Можна також припустити, що без Договору про РСМД США розгорнуть ракети середньої та меншої дальності у Польщі, Прибалтиці та у деяких інших країнах, наближених до кордонів РФ. Це буде поворотним питанням для російської і європейської безпеки, оскільки в такому разі Росія обіцяє «взяти ці країни на приціл». Отже, припинення Договору про РСМД потенційно може створити в недалекому майбутньому серйозні проблеми як політичного, так і воєнного характеру для Європи (і для України).

У зв'язку з цим, вище воєнно-політичне керівництво України вже зараз має прораховувати можливі наслідки загострення обстановки поблизу її кордонів та шукати дієві шляхи і заходи, які б дозволили в най-ближчі 4–5 років значно підвищити її воєнний потенціал. Одним з цих можливих заходів може бути створення в майбутньому ракетно-космічного щита України.

Першим кроком, зробленим керівництвом України в напрямі позбавлення від факторів, що стримували розгортання робіт з удосконалення та подальшого розвитку окремих елементів ракетно-космічних засобів і технологій, є вихід України (постанова КМУ від 21.08.2019 р. № 789) з Угоди про координацію робіт з питань експортного контролю сировини, матеріалів, обладнання, технологій та послуг, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення і ракетних засобів їх доставки, укладеної між країнами СНД 26 червня 1992 р. у Мінську. На нашу думку, це сприятиме започаткуванню окремих робіт зі створення ракетно-космічного щита України.

Стан військово-технічного потенціалу України на сучасному етапі

Стан ОВТ України. Після розпаду СРСР в Україні залишилися велика кількість зразків ОВТ радянської розробки і виробництва. У 1990-х роках це озброєння можна було вважати сучасним і досить ефективним, але його кількість набагато перевищувала оборонні потреби України. Минув час. Частину зразків згаданих ОВТ було знищено згідно з міжнародними угодами, частину — продано іншим країнам, іноді за безцінь. Решта озброєнь залишилася у військових частинах та на базах зберігання. У зв'язку з тим, що на потреби ЗСУ, зокрема на розвиток нових і підтримання у належному стані наявних озброєнь, виділялося вкрай мало

коштів, ці зразки ОВТ поступово виходили з ладу, фізично і морально застарівали. Наслідки яскраво проявилися у 2014 р., коли на сході України розгорнулися бойові дії і постала гостра потреба у великій кількості зразків ОВТ. Розвиток ситуації підштовхнув керівництво країни до невідкладного вирішення проблем з технічного оснащення ЗСУ, на що було виділено значні кошти. Однак, для їх ефективного використання, у тому числі для створення нових зразків зброї, потрібен ще відповідний науковий і виробничий потенціал — наукові установи, конструкторські й технологічні бюро, підприємства оборонної промисловості тощо.

Стан і проблеми розвитку ОПК України. За часів СРСР існувала досить ефективна система науково-дослідних і виробничих підприємств ОПК України, спрямована на проектування та створення зразків ОВТ. Однак ОПК України був складовою частиною ОПК СРСР і навіть на початку 1990-х років не забезпечував замкнутих циклів виробництва більшості зразків ОВТ. До того ж переважна більшість головних розробників ОВТ та проектно-технічна документація на зразки залишилися в Росії. Тому перед підприємствами ОПК України гостро постало питання забезпечення військово-технічного супроводу ОВТ, її обслуговування, зберігання, подовження ресурсу тощо. На початку 2000-х років це питання певною мірою вдалося вирішити. Було відпрацьовано систему, яка забезпечувала не лише технічний супровід наявних зразків ОВТ, а й їх поглиблену модернізацію та розроблення деяких нових зразків.

На жаль, проведені у подальші роки не системні заходи з реформування ОПК України призвели до поступового «вимивання» його специфічних особливостей як галузі оборонної сфери, нівелювавши його до рівня цивільних галузей промисловості. ОПК України за багатьма своїми складовими втратив спроможність створювати і серійно виробляти новітні зразки ОВТ — за розрахунками фахівців, Україна могла виробити за замкненим циклом не більш як 5% номенклатури потрібних для ЗСУ озброєнь. У дещо ліпшому стані перебували підприємства України з капітального ремонту озброєнь, однак і вони стикалися з великими труднощами, пов'язаними переважно з відсутністю необхідних запчастин, зокрема російського виробництва, оскільки відносини з РФ з року в рік погіршувалися, а офіційні стосунки по лінії військово-технічного співробітництва практично припинилися.

Початок воєнного протистояння на сході України засвідчив неспроможність національного ОПК самостійно задовольнити потреби ЗСУ за критично важливою номенклатурою ОВТ. Через відсутність належної науково-технологічної і виробничої бази українські оборонні підприємства

не могли виробляти бойові літаки і вертольоти, зенітно-ракетні комплекси, корабельне озброєння, велику частину боєприпасів, артилерійські системи великого калібру, стрілецьку зброю та багато чого іншого. Таким чином, на перший план вийшли завдання з відновлення та нарощування кількості власних розробок у тих галузях ОПК, в яких Україна зберегла відповідний науково-технічний потенціал: ракето, авіа- та бронетанкобудування. У цих галузях українські оборонно-промислові підприємства у співпраці з профільними науково-дослідними установами стали розробляти окремі нові та модернізувати наявні ОВТ, а саме:

- бронетехніка: Харківське КБ машино-будування і Завод ім. В.О. Малишева бронетанкової техніки — танки «Оплот», «Булат», бронетранспортери БТР-3 і БТР-4; «Авто-Краз» і «Богдан Моторс» — колісні бронемашини «Козак-2», «Кугуар», «Спартан», «Трітон», «Барс-3»;
- авіаційна техніка: ДП «Антонов» — літаки спеціального призначення Ан-3СХ, Ан-32П, Ан-74МП; АТ «Мотор Січ» — ремонт, модернізація, переобладнання вертольотів Мі-8, Мі-17, Мі-24, Мі-2, Мі-8Т;
- ракетна техніка: ДКБ «Луч» — переносні протитанкові ракетні комплекси (ПТРК) «Скіф», перевізні протитанкові комплекси «Бар'єр», вертолітні ПТРК «Бар'єр-В» і «Альта», легкі переносні ракетні комплекси «Корсар», протитанкові керовані ракети «Стугна» і Falarick 105, комплекс керовано-го мінометного озброєння, керовані ракети ближнього повітряного бою класу «повітря-повітря».

Автор: Володимир Горбулін — академік НАН України, перший віце-президент НАН України.

Матеріал опубліковано журналом «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО», вересень 2019